

УДК 377/378:34(4-15)

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Олександр Радкевич,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання
Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
ORCID: 0000-0002-2648-5726
Researcher ID: E-9146-2016

КЛЮЧОВІ СЛОВА:

педагогічні працівники,
Австрія,
Люксембург,
Німеччина,
Франція
учнівство
визнання кваліфікацій,
валідація освіти,
освітнє законодавство

Реферат

У статті розкриваються питання правового забезпечення розвитку професійної освіти і навчання в країнах Західної Європи. Приділено увагу основним законодавчим актам, що регулюють розвиток загальної та професійної освіти в Австрії, Люксембурзі, Німеччині, Франції. Схарактеризовано додаткові джерела права в частині функціонування професійної освіти і навчання.

Розкрито особливості вертикального та горизонтального управління закладами професійної освіти і навчання із залученням представників різних громадських організацій, земель, кантонів тощо. Зосереджено увагу на взаємодії соціальних партнерів у частині консультування Уряду країн щодо цілей розвитку професійної освіти і навчання та планування ресурсів для цього.

Приділено увагу питанню підготовки кваліфікованих працівників (учнів, студентів) в системі двоступеневого учнівства та розвитку системи безперервного професійного навчання. Розглянуто питання професійного навчання дорослого населення для здобуття ними професійних кваліфікацій.

Представлено інформацію про професійну спрямованість навчання учнів, починаючи з початкової школи. Розкрито особливості об'єднання навчальних закладів у регіональні центри професійного навчання. Акцентовано увагу на питаннях створення для промисловості нових мульти-кваліфікацій, що сприятиме збільшенню інвестицій у розвиток професійної освіти і навчання.

Постановка проблеми. Розвиток систем професійної освіти і навчання в країнах Західної Європи ґрунтується на законодавчому закріпленні основних та дочірніх ключових положень, що регулюють їх функціонування. На основі цього нами було проаналізовано законодавство Австрії, Люксембургу, Німеччини, Франції. Зауважимо, що це країни, в яких діє «романо-германська правова сім'я», суть якої полягає в сталості законодавчих актів до яких з часом вносяться численні зміни і доповнення, а у деяких випадках вони набувають додатків, що розширюють функціонал самого законодавчого акту. Однак, сам законодавчий акт не змінюється на новий без суттєвої потреби.

Аналіз останніх досліджень. Філософсько-теоретичні та практичні основи розвитку професійної освіти в Німеччині розкрито в працях Н. Абашкіної [1]. Тенденції розвитку систем професійної підготовки

виробничого персоналу сфери послуг в країнах Європейського Союзу досліджено М. Пальчук [2]. Особливості професійної підготовки учнівської молоді в країнах Західної Європи шляхом організації профільного та дуального професійного навчання обґрунтовано В. Радкевич [3]. Питання освітньої політики, розвитку інфраструктури професійної освіти, забезпечення якості навчання персоналу підприємств у країнах ЄС розкрито в працях О. Бородієнко [4]. Окрему увагу необхідно привернути питанню інтеграції сфери професійної освіти і навчання у світлі Стратегії ЄС «Європа 2020», яке розглядала С. Леу [5], в цьому контексті важливим є розвиток кваліфікацій і стандартів в країнах Європейського Союзу, що були описані в роботі Л. Пуховської [6] та інші.

Водночас, нами не виявлено праць, у яких би ґрунтовно досліджувалася проблема правового забезпечення розвитку систем

професійної освіти і навчання в країнах Західної Європи.

Мета статті – дослідити та схарактеризувати нормативно-правові документи у сфері регулювання розвитку професійної освіти і навчання в країнах Західної Європи та виокремити позитивний досвід для модернізації вітчизняної професійної (професійно-технічної) освіти.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Конституції, в Австрії діє Федеративна структура управління державою. Це означає, що законодавчі акти приймаються як на федеральному, так і земельному рівнях (округи на місцях). У другому випадку, округ сам трактує стан справ і, відповідно до цього, приймає законодавчі акти, котрі діють лише в межах конкретного округу.

Законодавча компетенція в галузі освіти належить до федерального рівня (ст. 14 Конституції). Округи на місцях здійснюють власну законодавчу компетенцію в питаннях науки та досліджень, молоді, сім'ї та навколишнього середовища, сільського та лісового господарства, будівництва та техніки. Таким чином, влада на місцях несе відповідальність за всі питання, які не відносяться до сфери компетенцій федерального управління державою (стаття 15 Конституції).

Зауважимо, що в Австрії відсоток федерального бюджету (ВВП) майже не впливає на розвиток професійної освіти. Це пояснюється тим, що професійна освіта тісно пов'язана зі шкільною. У цьому контексті нормативно-правове регулювання відноситься тільки для початкової професійної освіти і навчання.

Розвиток загальної освіти регулюється Законом Австрії «Про шкільну організацію» (Schulorganisationsgesetz) [7]. Відповідно до 16-тої поправки до Закону Австрії «Про школу», професійні навчальні заклади в системі дуальної освіти були формально інтегровані до другого рівня освіти. На основі цього, шкільна освіта є першим рівнем, а професійна освіта – другим.

Додатковими джерелами освітнього законодавства Австрії в частині професійної освіти і навчання є закони: «Про сільське та лісове господарство» (Land- und Forstwirtschaftliche Bundesschulgesetz) [8], «Про шкільну освіту» (Schulunterrichtsgesetz) [9], «Про шкільну освіту для професіоналів»

(Schulunterrichtsgesetz für Berufstätige) [10], «Про підтримку учнів» (Schülerbeihilfengesetz) [11] у їхніх поточних версіях з відповідними положеннями.

Навчальні заняття в дуальній системі визначені та описані в «Переліку навчальних професій» (Lehrberufsliste). На основі цього, очевидно є тенденція визначення нових професій та нових форм навчання. Дуальна система професійної освіти регулюється законами Австрії «Про професійне навчання» (Berufsausbildungsgesetz) від 1969 року, «Про зайнятість дітей та молоді» (Kinder- und Jugendlichenbeschäftigungsgesetz), «Про зайнятість іноземних громадян» (Ausländerbeschäftigungsgesetz) та іншими законодавчими актами.

Роль професійних навчальних закладів була юридично закріплена в параграфі 46 Закону Австрії «Про шкільну організацію» (Schulorganisationsgesetz) від 1962 року. Відповідно до цього законодавчого акту, промислові та комерційні професійні училища повинні поповнювати та сприяти підготовці осіб до комерційного, промислового учнівства, яке є юридичним еквівалентом дуальної системи учнівства на основі спеціалізованої інструкції.

Одна з багатьох цілей національної ініціативи зайнятості населення в Австрії полягає в тому, щоб прискорити розроблення та впровадження нових видів професійної діяльності. Йдеться про створення професій, з яких базові кваліфікації здобуваються упродовж перших двох років учнівства в дуальній системі професійної освіти. Професійна спеціалізація проходить протягом третього та четвертого років навчання.

До правового забезпечення розвитку професійної освіти належать також закони Австрії: «Про допомогу сім'ї» (Familienlastenausgleichsgesetz), що регулює підтримку сім'ї; «Про перерозподіл фінансів» (Finanzausgleichsgesetz), що регулює розподіл витрат між землями, Центральним Урядом та іншими учасниками; «Про заохочення до освіти дорослих та публічні бібліотеки» (Bundesfördergesetz über die Förderung der Erwachsenenbildung und Volksbüchereiwesens) тощо.

Ринок праці (Arbeitsmarktverwaltung) фінансує більшість навчальних програм для безробітних. Служба зайнятості також управляє та здійснює фінансування

професійної освіти за кошти Європейського соціального фонду (ESF). Вони складаються, головним чином, із субсидій для бізнесу для навчання працівників. Законодавчою базою в частині політики ринку праці є Закон Австрії «Про сприяння зайнятості» (Arbeitsmarktfördergesetze), а також відповідні акти про заохочення професійної освіти в їхніх поточних версіях з відповідними положеннями.

У законодавстві про професійну освіту і навчання, що наразі діє в **Люксембурзі**, можна виділити: закон «Про учнівство» та закон Великого Герцогства «Про внесення змін до закону «Про учнівство», в яких закладені правові основи початкової професійної освіти і навчання. Зауважимо, що цей закон залишається основним законодавством, що регулює професійну освіту.

Постановою Великого Герцогства, визначено: по-перше, професії та компетентності, в яких може бути задіяно підприємництво, щоб отримати сертифікат про необхідну кваліфікацію (certificate of saracité manuelle), по-друге, рівні та структуру навчання, що ведуть до отримання сертифіката. Правове регулювання встановлює детальні правила щодо типу практичного професійного навчання, підсумком якого є отримання сертифіката, подібного до сертифіката технічної та професійної кваліфікації (certificate of technical aptitude technique et professionnelle – CATP). Відповідно до цього положення, учні, які не можуть досягти цілей підготовки протягом визначеного строку, можуть отримати сертифікат про загальну освіту, а потім сертифікат про технічну та професійну кваліфікацію, якщо вони відвідують теоретичні заняття.

Законом Люксембургу «Про реформування середньої технічної освіти та безперервного професійного навчання» здійснюється реформування цих освітніх підсистем. Згідно з означеним законодавчим актом, запроваджено систему підготовки техніків як ще однієї ключової спеціалізації системи професійної освіти, поряд із середньою технічною освітою, здійснивши розширення доступу студентів до вищої освіти. Реформа технічної середньої освіти, зокрема впровадження підготовчої системи,

була задіяна поступово після набрання чинності закону «Про реформування середньої технічної освіти та безперервного професійного навчання». Відповідно до цього, Міністерство освіти запровадило нові види навчання, здійснило реструктуризацію навчальних програм різних галузевих профілів та видів середньої технічної освіти.

Цей закон також передбачає двоступеневе учнівство для студентів із труднощами в навчанні. Воно триває два роки та веде до отримання базової професійної кваліфікації у формі попереднього технічного та професійного сертифікатів. Згідно з означеним законом, у Люксембурзі було створено службу освіти для дорослих та надано правовий статус для Люксембурзького мовного центру (Center de langues Luxembourg), який дає змогу дорослим відвідувати вечірні заняття для отримання кваліфікацій та сертифікатів, котрі даються в професійній освіті і навчанні.

Постановою Великого Герцогства від 17 червня 2000 року, було започатковано навчання для дорослих у сфері професійної освіти. Цей нормативний акт визначає практичні аспекти та методи професійного навчання, що використовуються в системі освіти. Він вперше в історії Люксембургу передбачає валідацію попередньо здобутої освіти.

Професійна освіта і навчання в **Німеччині** засновані на правовій системі з різними рівнями та специфікаціями регулювання. Початкове навчання на підприємствах регулюється низкою Федеральних законів та нормативних актів, які прямо чи опосередковано впливають на це. Найважливішими рамковими умовами є вільний вибір та практика заняття, як це передбачено в Конституції Німеччини (стаття 12) [12], а також в законодавстві про позашкільну професійну підготовку [13]. Наступні законодавчі акти також особливо важливі для організації позашкільної професійної підготовки. Це: Закон про професійну освіту і навчання [14]; Кодекс ремесел [15] тощо. Безперервне професійне навчання, по суті, регулюється законом про сприяння працевлаштуванню [16], що неодноразово змінювався і доповнювався. Важливе місце у розумінні правової бази у

сфері професійної освіти і навчання в Німеччині має Закон про захист молоді [17].

Зауважимо, що федеративне законодавство формує правову основу для шкільної освіти, в тому числі професійної. Стаття 7 у поєднанні зі статтею 30 та статтями 70-75 Конституції [18] надає законодавчу компетенцію у цих сферах у федеративних землях і тим самим є освітнім федералізмом Німеччини.

Розпочинаючи з червня 2000 року, все чинне законодавство **Франції** щодо професійної освіти було об'єднано у формі Освітнього кодексу, який істотно змінив (уніфікував) колишні нормативно-правові акти у сфері освіти. Так, Закон Франції «Про освіту» [19] виконує низку завдань, спрямованих на підвищення рівня освіти та якості підготовки молоді країни. Закон передбачає також модернізацію національної системи освіти, зосереджуючись на трьох цілях: посиленні поваги до цінностей Республіки Франції; більш ефективної організації шкіл та викладання; підвищенні якості системи управління освітою.

Продовження професійного навчання було предметом окремого тому трудового права продовж останніх 38 років. Відповідні законодавчі та нормативні акти відображені в підрозділі Французького кодексу про працю. Цей нормативно-правовий документ був переглянутий 1 травня 2008 року та становить шосту частину кодексу, що називається «Професійне навчання впродовж усього життя» ('La formation professionnelle tout au long de la vie') [20]. Він охоплює також законодавчі положення про учнівство в частині дуальної системи професійної освіти.

До освітнього законодавства включено спеціальну процедуру для прийняття правил про безперервне професійне навчання. Воно охоплює: по-перше, взаємодію із соціальними партнерами, які ведуть переговори про національну багатопрофільну угоду, частину якої Парламент затверджує як елемент національного законодавства Франції, приділяючи особливу увагу професійному навчанню впродовж усього життя. Такі угоди змінюють і доповнюють попередні.

Основними змінами є нововведення: по-перше, це визнання індивідуальних прав на навчання (*droit individuel à la formation* або DIF); по-друге, це надання більш широких

можливостей для людей, які працюють на виробництві для навчання поза робочим часом; по-третє, це запровадження контракту на професіоналізацію (*contrat de professionnalisation*), що дає змогу працювати і навчатися як для молодих людей (віком від 16 до 25 років), так і для дорослих; по-четверте, запровадження курсів підвищення кваліфікації під час робочого часу, коли вони потребують цього; по-п'яте, значне збільшення внесків компаній у розвиток безперервного професійного навчання.

Закон Франції від 4 травня 2004 року «Про професійне навчання протягом усього життя» включає більшість положень цих національних багатопрофільних угод [20]. Перш ніж визначити спрямованість політики у сфері професійної освіти і навчання на національному рівні, Уряд проводить консультації для заінтересованих сторін, у тому числі для соціальних партнерів, представлених у Національній раді «Професійного навчання упродовж усього життя».

Висновки. Управління розвитком систем професійної освіти і навчання в країнах Західної Європи законодавчо закріплено в нормативно-правових документах на різних юрисдикційних рівнях: національному (федеральному), регіональному (регіони, округи, землі), місцевому (муніципалітети). Законодавча компетенція в галузі професійної освіти належить до національного (федерального) рівня. На регіональному та місцевому рівнях здійснюється власна освітня політика, тобто, влада на місцях несе відповідальність за всі питання, що стосуються сфери компетентності національного (федерального) управління освітою.

Професійна освіта в країнах Західної Європи тісно пов'язана зі шкільною (шкільна освіта – 1 рівень, професійна – 2 рівень), що регулюється освітнім законодавством. Заслужує на увагу досвід правового забезпечення дуальної системи професійної освіти на основі учнівства із залученням до цього процесу стейкхолдерів та інших заінтересованих сторін. У законодавстві чітко виписані принципи функціонування дуальної освіти, типи договорів та особливості практичного навчання в умовах підприємств і теоретичного – на базі навчальних закладів.

До національних ініціатив підвищення рівня зайнятості населення в країнах Західної Європи належать: розроблення та впровадження нових видів професійної діяльності і, на цій основі, створення системи мультикваліфікацій, з яких базові кваліфікації здобуватимуться упродовж перших двох років учнівства, а спеціалізація проходитиме протягом третього та четвертого років навчання. Широко розповсюджена роль служб (агентств, центрів) зайнятості в

розвитку професійної освіти і навчання, зокрема, в частині фінансування освітніх програм для безробітних. Означений досвід є цінним для модернізації національної системи професійної (професійно-технічної) освіти в частині децентралізації управління, оптимізації закладів професійної освіти, оновлення Переліку робітничих професій, запровадження нових освітніх програм і форм підготовки кваліфікованих працівників тощо.

Література

1. Абашкіна Н.В. Організаційно-педагогічні форми професійного навчання у зарубіжних країнах / Н.В. Абашкіна // Професійна освіта в зарубіжних країнах : порівняльний аналіз : монографія. Черкаси : Вибір, 2000. – С. 116-141.
2. Пальчук М.И. Системы подготовки производственного персонала сферы услуг в странах Европейского Союза: тенденции и перспективы развития: монография / М.И. Пальчук; под ред. Н.Г. Ничкало; Ин-т пед. образования и образования взрослых НАПН Украины. – Киев : Комунальне підприємство Київської обласної Ради «Квадрат», 2015. – 480 с.
3. Радкевич В.О. Професійна освіта і навчання: європейський контекст розвитку / В. О. Радкевич // Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. праць. – 2017. – Вип. 14. – С. 5-15
4. Бородієнко О.В. Система забезпечення якості професійного навчання персоналу підприємств: зарубіжний досвід / О.В. Бородієнко // Професійна освіта: проблеми та перспективи. – 2016. – Вип. 11. – С. 120-125.
5. Леу С. Інтеграція сфери професійної освіти і навчання в європейському просторі у світлі Стратегії ЄС «Європа 2020» / С. Леу // Професійна освіта: проблеми і перспективи. – 2015. – Вип. 9. – 140 с.
6. Пуховська Л.П. Розвиток кваліфікацій і стандартів в країнах Європейського Союзу/ Л. П. Пуховська // Порівняльно-педагогічні студії. – 2014. – № 4 – С. 60-69.
7. Jusline – Das erfolgreiche Gesetzesportal. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jusline.at/gesetz/schog>
8. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Land – und forstwirtschaftliches Bundesschulgesetz, Fassung vom 11.12.2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009289>
9. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Schulunterrichtsgesetz, Fassung vom 11.12.2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009600>
10. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Schulunterrichtsgesetz für Berufstätige, Kollegs und Vorbereitungslehrgänge, Fassung vom 11.12.2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10010057>
11. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Schülerbeihilfengesetz 1983, Fassung vom 11.12.2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009531>
12. Deutscher Bundestag: Grundgesetz. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bundestag.de/grundgesetz>
13. Außerschulische Kinder und Jugendarbeit in Österreich [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bmfj.gv.at/dam/jcr:fb242b6-c139-4e15-a125-208e8a43bb55/Au%C3%9Ferschulische%20Kinder-%20und%20Jugendarbeit%20in%20%C3%96sterreich.pdf>
14. Bundesministerium für Bildung und Forschung. Gesetze. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bmbf.de/de/gesetze-267.html>
15. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gesetze-im-internet.de/hwo/>
16. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gesetze-im-internet.de/afg/BJNR005820969.html>

16. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gesetze-im-internet.de/juschg/BJNR273000002.html>

17. Deutscher Bundestag: Grundgesetz [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bundestag.de/grundgesetz>

18. Loi sur l'éducation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ontario.ca/fr/lois/loi/90e02>

19. La formation tout au long de la vie. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.education.gouv.fr/cid217/la-formation-tout-au-long-de-la-vie.html>

Реферат

Тенденции правового обеспечения развития систем профессионального образования и обучения в странах Западной Европы

Александр Радкевич,

кандидат юридических наук,

старший научный сотрудник лаборатории зарубежных систем профессионального образования и обучения

Института профессионально-технического образования НАПН Украины

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

педагогические работники, Австрия, Люксембург, Германия, Франция, ученичество, признание квалификаций, валидация образования, образовательное законодательство

В статье раскрываются вопросы законодательной основы функционирования профессионального образования в странах Западной Европы. Уделено внимание определению основных законодательных актов в части общего, профессионального образования в Австрии, Люксембурга, Нидерландов, Германии, Франции. Уделено внимание дополнительным источникам права в части функционирования профессионального образования.

Раскрыто положение относительно влияния ВВП на профессиональное образование и поддержку профессионального образования различными общественными организациями, землями, кантонами и другими группировками.

Уделено внимание вопросу подготовки квалифицированных работников (учащихся, студентов) в системе двухступенчатого ученичества для лиц с трудностями в обучении. Установлено, что взрослое население может проходить профессиональную подготовку и получать квалификации, сертификаты. Рассматриваются вопросы поддержки и развития непрерывного профессионального обучения.

Представлена информация о профессиональной направленности в обучении уже в начальной школе. Охарактеризовано объединение учебных заведений профессионального обучения в региональные центры профессионального обучения.

Показано создание новых мульти-квалификаций, которые можно подтвердить в соответствии с требованиями определенных профессий, что, в свою очередь, приведет к увеличению готовности промышленности инвестировать в профессиональное образование.

Раскрыто проблематику вертикального и горизонтального управления профессиональным образованием. Сосредоточено внимание на взаимодействии социальных партнеров в части консультирования правительства стран относительно целей профессионального образования и обучения, а также ресурсов, выделяемых для этого.

Abstract

Systems of legal support of vocational education and training in Western Europe countries

Oleksandr Radkevych,

PhD, Senior researcher

Laboratory of Foreign VET Systems' Research, IVET of NAES of Ukraine

KEY WORDS:

teachers, Austria, Luxembourg, Germany, France, apprenticeship, recognition of qualifications, validation of education, educational law

The article reveals the issues of legal support for the development of vocational education and training in the countries of Western Europe. The main legislative acts regulating the development of general and vocational education in Austria, Luxembourg, Germany, France were paid attention. Additional sources of law are described in terms of the functioning of vocational education and training.

The peculiarities of vertical and horizontal management of vocational education and training institutions with the involvement of representatives of various public organizations, lands, cantons, etc. are revealed. The focus is on the interaction of the social partners in advising the Government of the countries on the goals of the development of vocational education and training and planning of resources for this.

The attention was paid to the training of skilled workers (students, students) in the system of two-level apprenticeship and the development of a system of continuous professional education. The

questions of professional training of the adult population for obtaining their professional qualifications are considered.

The information about the professional orientation of students' education, starting from elementary school, is presented. The peculiarities of the association of educational institutions in the regional centers of vocational training are revealed. The emphasis is on the creation of new multi-qualifications for the industry, which will increase investment in the development of vocational education and training.

The problems of vertical and horizontal management of vocational education are revealed. It focuses on the interaction of social partners in advising the government on the goals of vocational education and training and the resources allocated for this.

References

1. Abashkina N.V. Orhanizatsiino-pedahohichni formy profesiinoho navchannia u zarubiznykh krainakh / N. V. Abashkina // Profesiina osvita v zarubiznykh krainakh : porivnialnyi analiz : monohrafiia. – Cherkasy : Vybiry, 2000. – S.116-141
2. Palchuk M.Y. Systemy podhotovky proyzvodstvennogo personala sfery usluh v stranakh Evropeiskoho Soiuzu: tendentsyy y perspektyvy razvytyia: monohrafiia / M. Y. Palchuk; pod red. N.H.Nychkalo; Ynstytut pedahohycheskoho obrazovanyia y obrazovanyia vzroslykh NAPN Ukrainy. – Kyev : Komunalne pidpriemstvo Kyivskoi oblasnoi Rady «Kvadrat», 2015. – 480 s.
3. Radkevych V.O. Profesiina osvita i navchannia: yevropeyskyi kontekst rozvytku /V. O. Radkevych // Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnicnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika : zb. nauk. prats . – 2017. – Vyp. 14. – С.5-15/
4. Borodiienko O.V. Systema zabezpechennia yakosti profesiinoho navchannia personalu pidpriemstv: zarubiznyi dosvid / O.V.Borodiienko // Profesiina osvita: problemy ta perspektyvy. – 2016. – Vyp. 11. – S.120-125.
5. Leu S. Intehratsiia sfery profesiinoy osvity i navchannia v yevropeiskomu prostori u svitli Stratehii YeS «Evropa 2020» / S. Leu // Profesiina osvita: problemy i perspektyvy. – 2015 – Vyp. 9. – 140 s.
6. Pukhovska L.P. Rozvytok kvalifikatsii i standartiv v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu / L.P. Pukhovska // Porivnialno-pedahohichni studii. – 2014. – S.60-69.
7. Jusline – Das erfolgreiche Gesetzesportal. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.jusline.at/gesetz/schog>
8. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Land – und forstwirtschaftliches Bundesschulgesetz, Fassung vom 11.12.2017. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009289>
9. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Schulunterrichtsgesetz, Fassung vom 11.12.2017. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009600>
10. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Schulunterrichtsgesetz für Berufstätige, Kollegs und Vorbereitungslehrgänge, Fassung vom 11.12.2017. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10010057>
11. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Schülerbeihilfengesetz 1983, Fassung vom 11.12.2017. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009531>
12. Deutscher Bundestag: Grundgesetz [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.bundestag.de/grundgesetz>
13. Außerschulische Kinder und Jugendarbeit in Österreich. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.bmfj.gv.at/dam/jcr:fb2422b6-c139-4e15-a125-208e8a43bb55/Au%C3%9Ferschulische%20Kinder-%20und%20Jugendarbeit%20in%20%C3%96sterreich.pdf>
14. Bundesministerium für Bildung und Forschung. Gesetze. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.bmbf.de/de/gesetze-267.html>
15. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.gesetze-im-internet.de/hwo/>
16. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.gesetze-im-internet.de/afg/BJNR005820969.html>
17. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.gesetze-im-internet.de/juschg/BJNR273000002.html>
18. Deutscher Bundestag: Grundgesetz. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.bundestag.de/grundgesetz>
19. Loi sur l'éducation. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ontario.ca/fr/lois/loi/90e02>
20. La formation tout au long de la vie. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.education.gouv.fr/cid217/la-formation-tout-au-long-de-la-vie.html>